

BOQONNAA SADI

WALQIXXUMMAA

Kaayyolee Boqonnichaa: Boqonnaa kana barattee erga xumurtee booda:

- Mirgoota walqixxummaa fi mirgoota walqixxummaan fayyadamuu saboota, sablammootaa fi ummattoota Itoophiyaa ni beekta.
- Dhiirrii fi dubartoonni haala kamiinuu walqixxee ta'uu isaanii ni hubatta.
- Mirgoota walqixxummaan fayyadamuu qaama miidhamtootaa ni qayyabatta.

3.1 Mirga Walqixxummaa fi Walqixxummaan Fayyadamuu

- *Saboonni, sablammoonnii fi ummattoonni walqixxummaan waliin jiraachuun isaanii faayidaa maalii qaba?*

Marii Yeshii'immabeetii fi Guleed Heerri Mootummaa Federaalawaa Dimookiraatawaa Rippaabiliika Itoophiyaa, lammiiwwaan hundi seera fuulduratti walqixxee ta'uu isaanii tumeera. Akkasumas tumaataaleen kutaalee haawaasaa deeggarsa addaa barbaachisuuf deeggarsi akka taasifamuuf gochaa jiru. Dhimma kana ilaalchisee barattoonni kutaa 7ffaa Yeshii'immabeetii fi

Guleed daree keessatti haallan armaan gadii akka moormiitti kaasaniiru.

Guleed: Heerichi lammiileen hundi walqixxee ta'uu isaanii waan mirkan-eesseef, osoo wal hin caaliin ija tokkoon ilaalamuu qabna. Sababni isaas tokkoof deeggarsi addaa taasifamee fi inni biroo immoo deeggarsicha yoo dhabe loogiin jira jechuudha. Kun immoo, qajeelfama Heerichaa waliin kan walfaalleessudha. Kana irraan kan ka'e yaadicha hin fudhu jechuun ibseera.

Yeshii'immabeet: Heerichaan mirgi walqixxummaan namoota hundaa tumamuun beekamaadha. Kun dhugaa ta'ee osoo jiruu; barmaatilee miidhaa fidaniin, seenaadhaan, saalaa fi sababoota biroo irraa kan ka'e miidhaawwanii fi loogiiwwan mul'atan sirreessuuf jecha deeggarsi addaa taasifamuun isaa barbaachisaa dha. Kun immoo, walqixxummaa fi mirgoota walqixxummaatti fayyadamuu caalmaatti hojii irra oolchuuf ni gargaara jechuun ibsite.

Gilgaala 1***Marii Armaan Olitti Dhiyaate Irratti Hundaa'uun Gaaffiilee Armaan Gadii Deebisi.***

1. Yaada falmii Guleedii fi Yeshii'immabeet keessaa isa kam deeggarta? Sababa deeggarteef ibsi.
2. Keewwatoota Heera Mootummaa Federaalawaa Dimookiraatawaa Rippaabiliika Itoophiyaa kanneen adda addaa keessatti qaama miidhamtootaaf, dubartootaa fi naannoolee guddinaan duubatti hafoo jedhamaniif gargarsi addaa akka barbaachisu tumameera. Yaada kana gama mirga walqixxummaatiin akkamiin hubatta?

Mirgoota walqixxummaa jechuun yaa-da mirgoonni namummaa hundi haala duree tokko malee kabajamuu akka qaban agarsiisudha. Kana malees, mirgoonni dimookiraasii nama dhuunfaas ta'ee kan garee, haala heeraan ragga'een osoo hin hirdhatiin hojii irra ooluu akka qaban kan agarsiisudha. Heera Mootummaa Federaalawaa keessatti, namni kam iyyuu mirgoonni namummaa fi dimookiraasii isaaf kabajamuu qaban, haala ifa ta'een barreffamanii jiru. Kun immoo, saboonni sablammoonni fi ummattoonni Itoophiyaa mirgoota walqixxummaa isaaniitti fayyadamaa kan jiran ta'uu isaani agarsiisa.

Lammiin kam iyyuu mirga carraa fi faayidaa walfakkaatu yoo argatuu fi eegumsi walfakkaatu yoo taasifameef, mirgi walqixxummaan faayadamuun

isaa gochaan mirkanaa'aaf. Namni hundi seera fuulduratti walqixa yoo ilaalamee fi qabeenya biyya isaa walqixxummaan itti fayyadamuu yoo danda'e, mirgi walqixxummaan fayyadamuu qabeenyaa biyya isaa gochaan mirkanaa'aaf. Heerri MFDRI, mirgoota diinagdee, hawaasummaa fi siyaasaa; mirgoota dhuunfaa fi kan garee, akkasumas, mirgoota sabootaa, sablammoottaa fi ummattootaa tokko tokkoon tum-eera. Kun immoo, mirgi walqixxummaan fayyadamuu biyya keenya keessatti wabii argachuu isaa mirkaneessa.

Gilgaala 2***Gaaffiilee Armaan Gadii Deebisi.***

1. Naannoo keessanitti mirgoonni walqixxummaa hagam hojii irra oolaa jiru?
2. Keeyyata 25ffaa heera MFDRI keessatti mirkanaa'e irratti hundaa'uun maalummaa Mirgoota walqixxummaa ibsi.

3.1.1 Ibsitoota Mirgoota Walqixxummaa fi Walqixxummaa Fayyadamuu Sabootaa, Sablammoottaa fi Ummattootaa

Fakkii 3.1. Saboota, Sablammoottaa fi Ummattoota Itoophiyaa

- *Fakkii armaan olii irraa maal hubatte?*
- *Biyyi keenya Itoophiyaan muuziyeemii ummatootaati jedhamuun ishee maal agarsiisa?*

“Ummata Heesee”

Ummanni Heesee bulchiinsa godina tokkoo keessatti argama. Miseensonni sablammii Heesee godina sana keessatti aanaalee sadii walqabatanii jiran keessa jiraatu. Ummanni Heesee kun afaan, aadaa fi seenaa mataa isaa kan qabudha. Yeroo tokkotti miseensonni ummata Heeseef walga’anii of-danda’anii godina took hundeeffachuuf gaaffii dhiyeessan. Gaaffii mana mare sana keessatti bakka buutuu sablammii sanaa kan taate Aadde Hawwaadeen “Nutii sirna feederaalawaa fi dimookiraasiitiin kan gaggeeffamnuudha. Mirgi ofiin of-bulchuu heera Mootummaa Federaalawaatiin nuuf ragga’ee jira. Naannoo keenya keessattis misooma ariifataa fiduuf ijaaramnee socho’uu qabna” jechuudhaan yaada isaanii mana mareef dhiyeessan. Miseensa mana mare sanaa kan ta’an namni tokko garuu “Godina haarawaatiin yeroo hundoofan, kanneen biroo waliin addaan baatanii jiraachuun yoo isinitti ulfaate yookiin ummatoonni naannoo keessanii kanneen biroo yoo isinirratti waraana bananii isin miidhan maal gootu?” jedhanii gaafatan.

Bakka bu’aa ummata Heesee kan ta’an Obbo Huseen; “Dhimma ofii ofiin murteeffachuun mirga sabootaa, sablammootaa fi ummattoota Itoophiyaati. Ummanni sadarkaa kamittuu argamu mirgi walqixxummaa isaanii yoo kabajamee fi yoo beekameef, walgargaaranii waliin jiraachuu filatu malee, diinota waliif ta’uu waan hin dandeenyeef, dhiibbaan akkanaa nu irra gaha jennee hin sodaannu” jechuudhaan yaada isaanii kennan. Gaaffiin sablammii Heesees Mana Maree Federeeshiniitti ergame. Manni Maree Federeeshiniis dhimma isaa gama heera MFDRIitiin erga qo’atee booda, fudhatee murtii dhumaa kenne. Haaluma kanaan sablammii Heeseef mirgi ofiin of-bulchuu kabajameef.

Gilgala 3

Dubbisa Armaan Olitti Dhiyaate Irratti Hunda’uun Gaaffiilee Armaan Gadii Irratti Mari’dhaa.

1. *Mirgi ofiin ofbulchuu sabootaa, sablammootaa fi ummatoota faayidaa akkamii argamsiisa?*
2. *Gaaffiin ummanni Heesee ofiin of-bulchuuf dhiyeeffate haala kamiin hojii irra oolee?*
3. *Walgargaaranii waliin jiraachuuf mirgoonni kabajamuu qaban maalfaa akka ta’an tarreessi.*

Mirgoota Heera MFDRI keessatti iddoo ol’aanaan kennameef keessaa mirgoonni sabootaa, sablammootaa fi ummattoota isaan ijoodha. Mirgoota kanneen keessaas, mirgi ofiin ofbulchuu

hanga mootummaa mataa ofii ijaar-rachuutti deemu, isa guddaadha. Saboonni, sablammoonni fi ummattoonni Itoophiyaa aangoo olaantummaa isaaniitti fayyadamuun mootummaa federaalawaa ijaaran. Sirna federalawaa hojii irra oolchuunis tokkummaa walqixxummaa irratti hunda'e ijaaran-iiru. Kanaafis, heera waliigaltee tokkummaa uumuu isaanii mirkaneessuu fi waadaa fi waliigaltee isaanii ibsu raggasisaniiru. Mirgoonni walqixxummaa ummataas waan mirkana'aniif Itoophiyaan biyya ummattoonni tokkummaa waliin keessa jiraatanii fi walqixxummaatti waliin fayyadaman taateetti.

Saboonni, sablammoonni fi ummattoonni Itoophiyaa mirgi ofiin of-bulchuu isaanii ragga'uufii biratti, Mana Maree Bakka Bu'oota Ummattootaa fi Mana Maree Federeeshinii keessatti, bakka bu'iinsa wal madaalu argachuun isaanii haallan mirgi walqixxummaa isaanii mirkana'uu isaa dhugoomsan keessaa isa tokkodha.

Gilgaala 4

Gaaffiilee Armaan Gadii Deebisi.

1. Saboonni, sablammoonni fi ummattoonni Itoophiyaa mirga ofiin ofbulchuu qabaachuun isaanii faayidaa inni argamsiisuuf tarreessi.
2. Mirgoonni walqixxummaan faayidaa argachuu lammiiwwanii akkamiin akka kabajamuu danda'u ibsi.

3.2 Barbaachisummaa Kabajama Mirgoota Walqixxummaa Afaanii fi Ibsitoota Aadaa Sabootaa, Sablammootaa fi Ummattoota Itoophiyaa

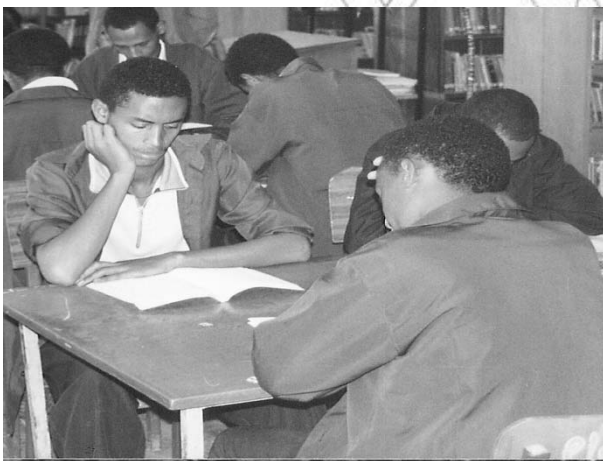
- *Wantoonni biyya tokko keessatti tasgabbiin akka hin jiraannee fi jeequmsii akka uumamu taasisan maal fa'a?*

Biyyi keenya baroota hedduu darban keessatti saboonni, sablammoonni fi ummattoonni Itoophiyaa cunqursaa sirnoota mootummootaa darbaniin kan ka'e seenaan isaanii, afaanonni, ibsittoonni aadawwan isaanii tuffatamanii turaniiru. Sababa kanaanis, biyyi keenya Itoophiyaan nageenyi ishee boora'ee, misoomnii fi guddinni ishee duubatti harkifamee akka turu ta'eera. Dhiibbaawwan garaagaraa irraa kan ka'es eenyummaan sabootaa dhitamee fi uukkamamee tureera. Lammiiwwan hedduunis, mootummoota cunqursi-tootaan mirgoonni isaanii sarbamaaniiru. Kanneen gochawaan kanaaf fakkeenya ta'an keessaa tokko seenaa gocha ajjeechaa lubbuu bara bulchiinsa mootummaa Dargii keessa "Goolii Diimaa" jedhamee kan raawwata-medha.

Itoophiyaa keessa saboota, sablammootaa fi ummatoota 80 ol ta'antu argamu. Akka heera MFDRIittis ummattoonni kunniin hundi walqixxeedha. Biyya haala akkasiin baay'inni ummatootaa, afaanii, seenaa fi aadaa jiru keessatti mirgi walqixxummaa kabajamuun, nageenyaa fi misooma itti fufiinsa qabu dhugoomsuuf baay'ee barbaachisaadha.

Gilgaala 5**Gaaffiilee Armaan gadiif Deebii Kenni.**

1. Faayidaa mirgoota sabootaa, sablammootaa fi ummatootaa guutummaa guutuutti kabajuu qabu tarreessi.
2. Kabajamuu haf uun mirgootaa miidhaawwan akkamii qaba jettee yaadda?
3. Waa'ee gocha gara jabinaan lubbuu balleessuu "Goolii Diimaa" kitaaba dubbisuun ykn barsiisaa seenaa keessan gaafachuun irratti mari'adhaa. Sanaan boodaas, yaada qabdan hiriyoota kee waliin walii ibsaa.

3.3 Walqixxummaa Saalaa**3.3.1 Mirga Walqixxummaa Dubartootaa**

- *Fakkii armaan olii irraa maal hubatte?*

Mata duree “Duuba hojiiwwan gurguddoo dubartoonni gurguddoon jiru” jedhu irratti waltajjiin marii tokko gaggeeffamee ture. Ijoon dubbii maric-haa gaazexaa Addis Zaman irraa argama. Yeroo mariin kun gaggeeffamu ogeessoonni sadii ibsa kennanii ture. Isaanis, kan mana maree bakka bu’oota ummataatti walitti qabduu dhimma dubartootaa turan ogeessa dhimma dubartootaa fi bulchiinsa irratti qo’annoo gaggeessanii turanii fi beekaa saayinsii hawaasaa, kanneen ta’an ibsa armaan gadii kennanii turani.

Dubbataa Tokkoffaa: “Addunyaan kun bareedduu akka taatuuf dubartoonni ka’umsa dha. Ifa bahee hin dubbatamu malee, gocha, hojii fi bu’aa argamu tokko duuba dubartoonni jiru. Dhiirota waliin deemneerra. Ammas waliin ejjechaa/tarkanfachaa jirra” jechuudhaan dubartoonni hojii gurguddoo hojjechaa turuu if hojjechaa kan jiran ta’uu isaanii hubachiisaniiru.

Dubbataa Lammaffaa: “Dubartoonni dandeettii fi ga’umsa qabaachuun isaanii kan shakkisisu miti. Sadarkaa biyyooleessattis ta’ee sadarkaa addunyaatti dandeettii fi ga’umsa qabaachuu isaanii agarsiisaniiru. Keessumaa iyyuu, yeroo ammaa kanatti ga’umsii fi dandeettiin dubartootaa sadarkaa ol’a-

anatti ifaan beekamaa fi hubatamaa jira. Seeronni fi imaammatooni adda addaa yeroodhaa yerootti bahan gara-agarummaa dhiiraa fi dubartii gidduu jiru dhiphisaa dhufaniiru. Dubartoonni dandeettii fi ga'umsa isaanii baasanii muldhisuuf, muldhata qabaa-chuu qabu. Kanas gabbifachuuf ta'ee, jijjiirama fiduuf, barachu fi karaalee biroo isaan cimsuu fi daandii guddina gahoo isaan taasisan hordofuu qabu jechuun ibsaniiru.

Dubbataa Sadaffaa: “Dubartii guddoon muldhataa fi kaayyoo ishee kan beektu, kaayyoo ishee galmaan ga'uuf kutannoon kan hojjetu, amala gaarii kan qabduu fi amanamtuu kan taatedha” jechuudhaan ibsaniiru.

Maddi: Gaazexaa Addis Zaman, Caamsaa 13, 2000, fuula 13 ta'ee haala barumsaaf ta'utti fooyya'ee kan dhiyaatedha.

Gilgaala 6

Gaaffilee Armaan Gadii Deebisi.

1. Yaada “Addunyaan kun miidhagduu akka taatu dubartoonni ka'umsadha” jedhu akkamiin hubatte? Ibsa kenni
2. Hirmaannaan dubartootaa walqixxummaa irratti hunda'e osoo hin jiraatiin misoomni biyyaa fiixaan bahuu danda'aa? Maaliif?
3. Naannoo kee dubartoonni hojiiwwan gurguddoo hojjachuun fakkeenya ta'an jiruu? Hiriyoota keetti himi.

Dubartoonni haaluma hundaanuu, dhimmuma kam irratti iyyuu dhiira waliin walqixxeedha. Heera mootummaa feederaalaa fudhannee yoo ilaalle, dubartootaaf, mirgoonni walqixxummaa fuudhaa fi heerumaa, jireenya maatii, itti fayyadama qabeenyaa fi haala hojiitiin mirkanaa'eeffira.

Dubartiin dhiiraan walqixxee hojjechuu, waa uumuu fi oogganuu ni dandeessi.

Gilgaala 7

Gaaffilee Armaan Gadii irratti Mari'adhaa

1. Yaada “dubartoonni dhiiraan walqixxee dandeettii fi bilchiina sammu ni qabdi” jedhu irratti yaada akkamii qabda?
2. Walqixxummaan dubartootaa akka kabajamu gochuuf maal gochuutu sirraa eegama?

3.3.2 Ibsitoota Mirgoota

Walqixxummaa Dubartootaa

- *Mirgoonni walqixxummaa dubartootaa maal fa'aa? Maaliin ibsamu?*

Dargaaggoon aanaa tokko keessa jiraatuu fi Birhaanuu Tagaanyi jedhamu shamarree bareedduu naannoo isaa jiraattu tokko fuudhuuf yaadee jaarsummaaf jaarsolii eergatee gaafachiifate. Maatiin shamarree kanaa gaaffii kana fudhatanii fedhii kan agarsiisan yoo ta'e iyyuu shamarreen kun garuu heerumuuf fedhii hin qabdu turte. Haaluma kanaan, shamarreen kun

barnoota isheef xiyyeeffannaa guddaa kennitee barnoota ishee itti fufuu malee heerumuu akka hin barbaanne eejjennoo ishee ibsiteef. Maatiin ishees faayidaa barnootaa shamarree kana irraa waan baraniif yaada isaanii jijjiiran. Yaada ishees fudhatanii waliigalan. Jaarsolii dargaaggoo Birhaanuu-tiinis, fedhii shamarree kana heerum-siisuu akka hin qabnee fi isaanis yaada kana akka dhiisan hubachiisan.

Dargaggoo Birhaanuun garuu, yaada maatii shamarree kanaa fudhachuu dhiisee hiriyoota isaa shan waliin shamarree kana butee fudhate. Yeroo kanatti, poolisiinii dhimma kana hordofaa waan tureef dargaggoon kun hiriyoota isaa waliin to'annoo pooliisii jala oole. Poolisiinis, odeeffannoo jiru qindeessee erga addaan baasee booda dhimma kana mana murtiitti dhiyeesse.

Manni murtiis dargaaggoo yakka butii dalaguun himatame kana irratti ragaa erga dhaggeeffatee booda seera adaba yakkaa ibsuudhaan dargaggichi yakamaa ta'uu isaa mirkaneessee hidhaa waggaa kudha shaniitiin akka adabamu irratti murteese. Deeggartoonni isaas akkuma badii raawwataniitti adabaman. Shamarreen kunis, seerri mirga ishee waan isheef kabachiiseef, barnoota ishee xumuruu dandeessee jirti. Yeroo ammas Yuunivarsiitii galtee barnoota ol'aanaa hordofaa jirti.

Gilgaala 8

Gaaffiilee Armaan Gadii Irratti

Hiriyoota Kee Waliin mari'adhaa.

1. Dubbisa dhiyaate irraa maal hubatte?
2. Dargaggoo Birhaanuu irratti murtoon darbe sirriidha jettee yaaddaa? Maaliif?
3. Shamarreen badiin butii irratti yaalame tokko, gara barsiiftuu barnoota lammummaa fi amala gaarii dhuffee waa'ee mirga ishee yoo gaafatte, goorsa akkamiitu kennamuufii qaba jettee yaadda?
4. Mirgi barnootaa shamarranii akka barmaatilee miidhaa fidaniin hin gufanne maaltu ta'uu qaba jettee yaadda?

Baroota darban keessaa barmaatileen mirgoota walqixxummaa dubartootaa sarban hedduun waan babaldhatanii turaniif mirgi walqixxummaan saalaa kabajamee hin turre. Yeroo ammaa kanatti, haalli fooyya'aan yoo jiraatellee gara fuuld uraatti hojiiwwan hedduun kan hojjetamuu qaban ta'uu isaanii hubachuu qabna. Hardhas yoo ta'e, gochaaheen dubartii gad qaban, mirga murtoo kennuu danda'uu ishee miidhanii fi dhiibbaa jalatti akka jiraattu taasisan kan jiranidha. Kana-afuu, gara fuula duraatti, yaadotaa fi gochaa-lee duubatti hafoo kana irratti qabsa-a'uun, walqixxummaa dubartootaa fi dhiiraa mirkaneessuun ittigaafatamummaa lammiiwwan hundaa ta'uu qaba. Akka heera MFDRIitiin ragga'eetti dubartiin fuudhaa fi heeruma keessatti qabeenya horachuun, mirga abbummaa lafaa qabaachuun tajaajila kennit-uuf kaffaltii walqixa argachuu fi kkf dhiira waliin mirg walqixxummaa qabu

jedha. Kana malees, gad aantummaan ilaalamuu irraa walaba ta'uuf, dhiibbaa barmaatilee miidhaa qaban irraa bilisa ta'uuf, seerotaa fi barmaatilee cunqursitoota ta'an irraa eegamuuf mirga guutuu qabu.

Shamarran barsiisuun hawaasa barsiisuudha.

Gilgala 9

Gaaffiilee Armaan Gadii Deebisi.

1. Dubartoonni dhimmoota isaan ittiin dhiira waliin walqixa ta'an tarreessuun ibsi.
2. Barmaatilee of tuuluu naannoo keessatti raawwataman miidhaa fidanii fi dubbataman dabtara kee keessatti barreessi.
3. Gochaalee dubartoota irratti miidhaa fidanii fi gochaalee akkasii ittisuuf maaltu sirraa eegama? Tarreessuun ibsi.

3.4 Mirgoota Qaama Miidhamtootaa

Fakkii 3.3: Qaama Miidhamtoota Ogummaa Adda Addaa Irratti Bobba'an

- *Fakkii armaan olii irraa maal hubatte?*

Kormee Xiqqicha

Kormeen mucaa waggaa 12 yoo ta'u, kan jiraatu, haadha isaa waliini. Abbaa isaa du'aan kan dhabe daa'imummaa isaatti ture. Hiriyyoonni isaa "Kormee xiqqicha" jedhaniitu waamu. Maqaan kun mucichi baay'ee gabaabaa fi qallaa waan ta'eef, haati isaa baasaniif. Kormeen xiqqichi barataa kutaa 1^{ffaa} ta'ee osoo barachaa jiruu namoonni karaa deeman, yeroo mana barnootaatii galu gowwoomsanii hatuun gara naannoo fagoo ta'eetti fudhatan. Ija isaa lamaan jaamsuudhaanis kadhannaaf itti fayyadamuu eegalan. Innis, bakka fudhatametti naannoo adda addaa fi manneen amantii irra jooree kadhatee warra isa bulchaa turaniif galchaa ture.

Jireenyi inni jiraatus baay'ee kan hin mijooftnee fi cinqisiisaa itti ta'e. Haaluma kanaan osoo jiraatuu, gaaf tokko badee karaa gaafatee, gargaarsa namoota gaariitiin mana haadha isaa gahe. Haadha isaas yeroo argatu, baay'ina gaddaa irraa kan ka'e dhibamtuu taatee miidhamtee turte. Jireenyi ishees kan hin mijannee fi jireenya gadaanaa ta'e. "Cittoo irratti fanxoo" akka jedhamu, rakkoon itti baay'atee ture. Kormeen garuu, rakkoo isaa fi haadha isaa irra gahee tureen osoo abdiin hin kutiin barnoota isaa itti fufuuf murteesse. Haaluma kanaan,

gara mana barnootaa naannoo isaa jiru deemudhaan barachuun akka isaaf eeyyamamuuf iyyannoo galfate. Manni barnootichaas Kormee fudhatee keessummeessuu akka hin dandeenye ibsee, dide. Kormeenis, itti fufuudhaan gara waajjira mirga qaama miidhamtootaa kabachiisuu deemuudhaan, rakkoo isaa beeksise. Dhaabbatichis qaama miidhamtoonni akkuma namoota biroo mirga guutuu kan qabaniif fi barachuus akka danda'an ibsuudhaan, mana barnootichaa galee barachuu akka danda'u deeggarsa barbaachisaa ta'e kan godhaniif ta'uu isaa ibsaniif.

Haaluma kanaan dhaabbatichi, waa-jjira barnoota naannichaa waliin ta'uudhaan mirgi Kormee akka kabajamuu fi haallis akka mijaa'uuf taasisan. Kormeenis, qormaataa fi miidhaa isa irra gahee ture hundaaf osoo hin jilbeeffatiin mirgi isaa akka kabajamuuf tattaaffii gochuun barnoota isaa haala gaariitiin hordofaa jira.

Gilgaala 10

Dubbisa Armaan Olee Irratti Hunda'uun Gaaffilee Armaan Gadii Deebisi.

1. "Kormeen xiqqichi" miidhaa wantoonni jireenya isaa keessatti isa mudhatan barnoota isaa fi jireenya isaa irratti geessisan maal fakkaata? Ibsi.
2. Kormeen barnoota isaa akka itti fufu dhaabbanni gargaaraa ture gahee isaa hangam baheera sitti fakkaata?

3. Manni barnootichaa yaada Kormee hin fudhu" jedhu maaliif jijjiiruu danda'e sitti fakkata?
4. Ati namoota miidhama qaama qabaniif gargaarsa akkamii gochuufiitu sirraa eegama?

Lammiiwwan qaama miidhamtoota ta'an biroo mirgoonni isaanii akka kabajamaniif gargaarsi barbaachisaa ta'e taasfamuufii qaba. Mirgoonni isaanis kabajameef jennaan wantoota biyya fayyadan hedduu hojjechuu danda'u.

3.4.1 Miidhaa Mirgoota Qaama Miidhamtootaa Kabajuu Dhiisuun Geessisu

- *Mirga qaama miidhamtootaa haala barbaachisaa ta'een kabajuu dhiisuun miidhawwan akkamii geessisa?*

Qaama miidhamtoonni akkuma nama qaama guutuu qabuu kabaja guutuu argachuu kan qabaniif fi dame hojii kam keessattuu taanaan hojii bu'aa qabu raawwachuu kanneen danda'anidha. Biyya keenya keessatti jijjiiramni muldhachaa kan jiru yoo ta'e iyyuu, dhiibbaa fi qoodinsi hawaasummaa amma illee furmaata waliigalaa hin arganne. Namoonni hubannoo gadaanaa qaban baay'een, miidhama qaama, carraa gahee fi abaarsa waaqayyoo waliin wal qabsiisu. Kana irraas kan ka'e, qaama miidhamtoonni rakkooolee diinagdee fi dhiibbaa jireenya hawaasummaaf saaxilamu. Yeroo tokko

tokko immoo maatiiwwan isaanii illee, miidhaa isaan irraan gahu. Fakkeenyaaf, mana barnootaa akka hin galle dhorkuun namni biraa akka isaan hin argineef mana keessatti ukkaamsanii hambisu. Haala kanaanis, namoonni miidhamtoota qaamaa hedduun carraa barnootaa akka hin arganne taasifamaniiru. Namoota qaama miidhamtoota ta'an dhiibuu fi hariiroo hawaasummaa keessaa akka bahan/fagaatan gochuun maatiis ta'ee biyya haala malee miidha. Kunis beekumsa, dandeetti fi kennaa qabanitti fayyadamuu irra dandeettiin ooggansa isaanii, akkasumas beekumsi horatan akka hojii irra hin oolle taasisa. Kun immoo guddina biyyaa duubatti kan harkisudha. Hiyyummaan akka babaldhatu gochuun ummata miidha. Mirga qaama miidhamtoota kabajuu dhiisuun, walumaa galatti ummataa fi biyya irratti rakkoolee walxaxoo ta'aan geessisa. Kanaafuu, maatiiwwanis ta'anii hawaasni deeggarsaa fi kunuunsa barbaachisaa ta'e gochuufii qabu. Lammiileen hundi ittigaafatamummaa namoota qaama miidhamtoota ta'an gargaruu qabu.

Gilgala 11

Gaaffilee Armaan Gadiif Deebii sirrii Kenni.

1. Raakkoowwan diinagdee fi hawaasummaa namoota qaama miidhamtoota ta'an jireenya hawaasummaa keessatti of-irraa fageessuun geessisu kam fa'a?

2. Deeggarsa qaama miidhamtootaaf taasifamuu qaban tarreessi.
3. Faayidaa mirga namoota qaama miidhamtoota kabachiisuun qabu ibsi.
4. Mirga qaama miidhamtoota kabachiisu keessatti gaheen kee maal inni?

3.5 Faayidaa Kabajamuun Walqixxummaa Amantii

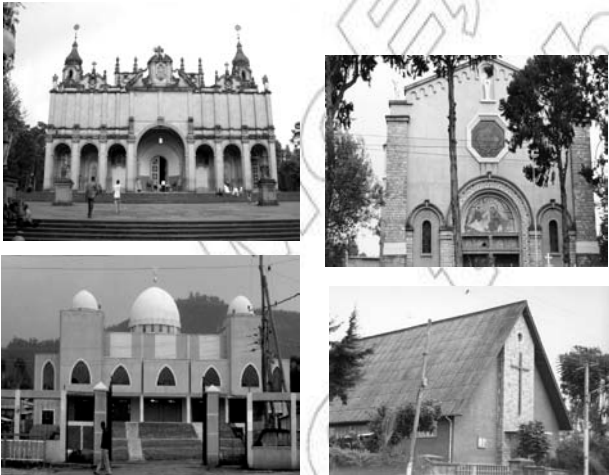
- *Mirga walqixxummaa amantii kabajuun faayidaa maalii argamsiisa?*

Kabajni mirga walqixxummaa amantii biyya tokko keessatti sirna dimookiraasii cimsuuf, nageenya amansiisaa fiduuf, misoomaa fi guddina ariifachiisaa irra gahuuf fayyada. Kana malee, lammiin tokko amantii barbaade hordofuuf, mirgii fi walabummaan isaa yoo kabajameef, jaalalli biyyaaf qabu, mirri jaalala biyyaa isaas dabalaa deema. Jaalalli biyyaa inni qabu yeroo dabalaa demu immoo, biyya misoomsuu, nageenyaa fi tasgabii ishee mirkaneessuu fi guddina waligalaa dhugoomsuu keessatti hirmaannaa wal irraa hin cinne taasisa. Biyyi kan guddattuu fi misoomaan sadarkaa ol'aanaa irra kan gahuu dandeessu, mirgi walqixxummaa lammiiwwanii guutummaa guutuutti beekamanii yoo ni kabajamu ta'edha.

Namni kam iyyuu amantii isaa nageenyaan barsiifa chuu fi hordoftoota horachuu ni danda'a. Kana malee, namuma kamiyyuu amantii isaa humnaa fi dirqiidhaan akka

jijjirratu gochuun mirga walqixxummaa amantii dhiibuu dha. Gochi kun immoo heera biyyooleessaa faalleessuu fi hojii irra oolmaa isaa fashaleessuuf yaaduu ta'a. Gochi akkasii immoo nageenya hawaasaa booreessa. Hawwii fi abdii misoomaa fi guddina biyyattii dukkan-eesa. Ummata gidduuttis wal amanuu fi wal kabajuun akka hin jiraanne taasisa.

Mirgi walqixxummaa amantii kabajamuun guddinaa fi misooma biyyaatiif baay'ee murteessaadha. Mirgi walqixxummaa amantii hundaa seera fuulduratti yoo mirkanaa'e jireenyi nagaa fi nageenyi ni mirkanaa'a. Waliif yaaduu fi waldegaruun ni jiraata, Faayidaa fi fedhii waliiniif yaaduu fi walgargaaruun ni jiraata, Faayidaa fi fedhii waliiniif waliin hojjechuuf haalli mija'aan ni uumama. Haalli mijaa'aan akkasii jiraannaan immoo, lammiiwwan tokkummaa cimaa walqixxummaa irratti hundaa'ee akka gabbifatan gochuun sonawwan waliinii akka dagaaftatan dandeessisa.

Fakkii 3.4 Walqixxummaan amantii heera mootummaa FDRIn mirkanaa'eera

Heerri MFDRI namni kam iyyuu amantii barbaade akka hordofu ni eeyyama. Walabummaa fi mirga kana humnaa fi haala birootiin dirqisiisanii daangeessuun akka hin danda'amnes raggaasifameera. Haata'u malee, akka keeyyata 27/5 fi 90/2tti heerra mootummaa federaalaatti haallan itti mirgoonni amantii daangeffamuu danda'an ni jiraatu. Isaanis, seeraan raggaasfamanii jiru. Haaluma kanaan, haalli nagaa fi nageenya fayyaa, barnoota, safuu ummataa fi mirgoota lammiiwwanii fi kanneen biroo miidhu ummamnaan yeroo amantii babaldhii-suun itti daangeffamu jira.

Gilgaala 12

Gaaffilee Armaan gadii Irratti Hiriyoota Kee Waliin Mari'adhaa.

1. Namni tokko amantii barbaade akka hordofu taasisuun faayidaa maalii qaba?
2. Akka heera MFDRIitti sababban itti mirgi walabummaa amantii daangeffamuu danda'u maal fa'aa akka ta'an tarreessi.
3. Yaada dhaabbileen barnootaa ammayyaa barnoota dhiibbaa barnoota amantii irraa walaba ta'uu qabu jedhu akkamitti hubatta?
4. Faayidaa kabaja mirga walqixxummaa amantii tarreessi.
5. Rakkoowwan haala mirgi walqixxummaa amantii itti hin kabajamne tokko keessatti uumamuu danda'an maal fa'a?

Xumura Boqonnichaa

Mirgoonni namummaa fi dimookiraasii namoota osoo irraa hin hirdhatiin kabajamuu qabu. Saboonni, sablammoonnii fi ummattoonni Itoophiyaa, faayidaa fi mirga walfakkaatu argachuu qabu. Mirgi walqixxummaa isaanii yeroo kabajameef, qabeenya biyyooleessaa isaanii irraa faayidaa walmadaalu argachuu danda'u. Biyya keenya keessatti, heerri MFDRI mirga sabootaa, sablammootaa fi ummattoota Itoophiyaa wal qixxummaa fi faayidaa walqixxummaa mirkaneesseera.

Kanaanis, saboonni, sablammoonnii fi ummattoonni Itoophiyaa mirga ofiin of bulchuu hanga mootummaa mataa isaanii hundeeffachuu danda'uutti isaaniiif kabajameera. Sirnoota siyaasaa darban keessatti, saboonni, sablammoonnii fi ummattoonni tuffatamanii, dhiitamaa, cunqurfamaa kanneen turan ta'uun isaanii ni beekama. Amma garuu mirgi walqixxummaa seenaa, amantii, aadaa fi siyaasaa heera MFDR Itiin ragaasifameefii jira. Kun immoo, guddina misoomaa fi badhaadhina biyyaaf gumaachi inni qabu olaanaa ta'uun isaa kan nama shakkisiisu miti.

Mirga kamiin iyyuu dubartiin dhiira waliin walqixa. Dubartoonni dandeettii /ga'umsa sammuu isaaniitiin dhiiraa gad miti. Qixxee dhiiraa barachuu, hojjechuu fi hojii gaggeessuu danda'u. Kanaafuu, ilaalcha duubatti hafaa fi dogoggoraa irratti qabsaa'uun, mirgoota dubartootaa kabachiisuu fi kabajuun dhalootas ta'e biyyaa baay'ee fayyada.

Mirga qaama miidhamtoota kabajuun faayidaa ol'aanaa qaba. Deeggarsi barbaachisaan yoo taasifameef, misooma ariifachiisaa fiduu keessatti hirmaachuudhaan gahee isaan irraa eegamu bahuu ni danda'u. Kanaafuu, maatiiwwanis ta'an hawaasni deeggarsa barbaachisaa ta'e taasisuufii qaba. Mootummaan, haala dandeettiin biyyattii eeyyamuun qaama miidhamtootaaf kunuunsaa fi deeggarsa barbaachisaa ta'e gochuu ciminaan itti fufuu qaba.

Jechoota Ijoo

- **Olaantummaa:** Abbummaa aangoo ol'aanaa, aangoo siyaasaa kan seera tumuu/murtii murteessu. Itoophiyaa keessatti abbaan aangoo kanaa, saboota, sablammootaa fi ummattoota biyyatti.
- **Mul'ata:** Kaayyoo namni tokko bara jireenya isaa keessatti qabu galmaan gahuuf
- yaaduu fi guddina irra gahuuf fedhu.
- **Jibbisiisaa:** Qaannessaa, kan ta'uu hin qabne, kan hin fayyanne.
- **Murtii:** Murtii mana murtii, murtii seeraa, guduunfaa yaadaa,
- **Tumsitoota Yakkaa:** Yakka irratti kan waliin bobba'an, gocha yakkaa kan waliin dalage, gocha yakkaa kan deeggare.
- **Bulchaa Maatii:** Ittigaafatamummaa fudhatee maatii tokko kan bulchuu, kan jiraachisu ykn kan gaggeess-udha.
- **Dararamuu:** Hiyyummaa, rakkachuu, daaruu, gadadoof saax ilamuu,

Gaaffiilee Keessa Deebii

I. Tokkoon Tokkoon Himoota Arm-aan Gadii “Dhugaa” Yookiin: Soba” jedhi.

1. Dokumantoota mirgoonni walqixxummaa ittiin mirkana’an keessaa tokko heera Mootummaa Federaalawaa dimookiraatawaa Rippaabiliika Itoophiyaati.
2. Mirgoota walqixxummaa heera Mootu-mmaa Federaalawaa Rippaabiliika Itoophiyaatiin rag-aasifaman keessaa mirgoonni sabootaa, sablamootaa fi ummatoota Itoophiyaa kanneen bu’u-uraati.
3. Seenaa bara dheeraa biyya keenyaa keessatti mirgoonni, aadaa, afaanii fi amantiin uumataa kabajamaa waan turaniif, biyyi keenya biyya sooromte ykn misoomte taateetti.
4. Adeemsa hirmaannaa misooma Itoophiyaa keessatti sochiin dubartootaa kan dhiiraa Waliin yoo ilaalamu xiqqaa dha.
5. Miidhaamni/hirdhinni qaamaa fi sammuu abaarsaa fi carraa gadhee ta’een kan dhufu dha.

II. Kanneen “A” Jala Jiran Kanneen “b” Jala Jiraniin Walitti Firoomsi.

A

1. Mirga Ofiin of-bulchuu
2. “Goolii Diimaa”
3. Butii, umurii malee heerumuu
4. Qaama miidhamtoota kunuunsuu

B

- A. Ittigaafatamummaa ummataa fi mootummaa
- B. Barmaatilee miidhaa fidanii fi boodatti hafoo
- C. Angoo olaantummaa umma-taa fuudhuu
- D. Ajjeechaa ol’aanaa fi sanyii balleessaa bara Dargii

III. Bakkeewwan Duwaa Armaan Gadii Irratti Deebiiwwan Sirrii Ta’an Guuti

1. Biyyi keenya Itoophiyaan _____ tokkummaan jiraatan dha.
2. Dokumaantiin ummatoonni Itoophiyaa hundi walqixxummaa isaanii ittiin mirkaneeffatn _____ jedhama.

IV. Hima Armaan Gadii Dubbisuun Deebii Sirrii ta’e filadhu.

1. Mirga walqixxummaa kan hin taane kami?
 - a. Mirgoota Nammummaa fi Walabummaa
 - b. Mirgoota dimookiraasii heeraan mirkana’an
 - c. Qabeenya biyyattii keessatti argamutti haala walmadaaluun fayyadamuu
 - d. Deebiin hin kennamne.

2. Haala jireenya dubartii fi dhiirri itti walqixa ta'an keessaa tokko _____
 - a. Mirga fuudhaaf heerumaa fi jireenya maatii
 - b. Hojii fi qabeenyatti fayya-damuu
 - c. Qabeenya dhaalchisuu fi nama biroof dabarsuu
 - d. Hunduu deebii dha.
3. Kan armaan gadii keessaa waa'ee dandeettii fi cimina dubartii ilaalchisee kan sirrii hin taane kami?
 - a. Hanga ammaatti hojiiwwan hojjetaman gurguddoon dhiirota qofaan kan hojjetamani dha.
 - b. Dubartoonni, murtii murteessuu fi gaggeessummaa irratti gahummsa mirga walqixa qabu.
 - c. Hojii walfakkaatuuf kaffaltii walfakkaatu argachuuf mirga qabu.
 - d. Dubartoonni dandeettii barnootaan dhiiraa gadi miti.
4. Qaama miidhamtoonni Itoophiyaa keessa jiraatan:
 - a. Kabajaa fi kunuunsa barbaachisaa ta'e argachaa jiru.
 - b. Irraa qoollifachuu fi dhiibbaan hawaasummaa yeroo dheeraaf irra gahaa tureera.
 - c. Lakkoofsi isaanii xiqqaa waan ta'eef, gargaarsi isaan hin barbaachisu.
 - d. Carraa barnootaa haala ol'aanaan argachaa jiru.

V. Gaaffiilee armaan Gadiif Deebii Gabaabaa Kenni.

1. Barbaachisummaa kabaja mirgoota walqixxummaa ibsi.
2. "Hirmaannaa dubartootaa malee misooma dhugoomsuun hin danda'amu" jechuun maal jechuu akka ta'e ibsi.
3. Kunuunsa qaama miidhamtootaaf taasifamuu qaban tarreessuun ibsi.